

SPOŁECZNO-GOSPODARCZE SKUTKI PANDEMII COVID-19 – KONTEKST MIEJSKI

SOCIO-ECONOMIC CONSEQUENCES OF THE COVID-19 PANDEMIC - THE URBAN CONTEXT

¹Magdalena Pilat-Borcuch, ²Dr, Katedra Ekonomii i Finansów, ³Wydział Prawa i Nauk Społecznych, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Poland

Wprowadzenie

Miasta jako kwintesencja zjawisk wszelkich i jako laboratoria społecznych przeobrażeń są obszarami rozstrzygającymi dla losów światowych gospodarek. Intensywność dokonujących się w miastach przemian dotyczy życia społecznego (społecznych interakcji; dyfuzji kulturowej; różnorodności wartości, norm, obyczajów, postaw...) i gospodarczego, w którym prym wiodą sektory związane z usługami. Należy przy tym dodać, że miasta wiodące i rozstrzygające dla przyszłości gospodarek, to metropolie a ich miejskie funkcje rozwinęły się wskutek wielu przemian cywilizacyjnych oraz rozwoju technologicznego. Z całą pewnością jednak siłą sprawczą rozwoju metropolii stał się proces globalizacji, w toku którego wykształciła się współpraca między największymi miastami świata prowadząca do współzawodnictwa w wymiarze ekonomicznym i politycznym¹. Proces globalizacji ma jednak janusowe oblicze. Dając miastom spektakularne możliwości rozwoju, sprawił, że właśnie miasta najbardziej dotkliwie odczuły skutki pandemii COVID-19. Lockdown przededefiniował sposób funkcjonowania miast dostarczając nowych płaszczyzn dla naukowej refleksji.

Miasta w układzie sieci

Perspektywa oglądu miejskiej rzeczywistości uwzględniać musi spojrzenie na nie jako na element sieci. Sieć jest zbiorem wzajemnie ze sobą połączonych pewnymi więziami miejsc położonych w przestrzeni. Układ ten składa się z węzłów i łączących je relacji, a cechująca te węzły różnorodność stanowi podstawę relacji zapewnianych przez sieć². Miasta funkcjonują w sieci dzięki Internetowi, telekomunikacji, systemom transportowym, tworząc „globalną architekturę węzłów i sieci”³. Saskia Sassen jest zdania, że chociaż nowe technologie komunikacyjne ułatwiają geograficzne rozproszenie aktywności gospodarczej bez utraty integracji systemu, to istnieją co najmniej trzy powody wyjaśniające zmierzanie w kierunku konsolidacji: ważność społecznych powiązań i funkcji w wymiarze centralnym; alianse pomiędzy centrami; denacjonalizacja centrów finansowych⁴. Należy dodać, że megamiasta funkcjonujące w układach sieciowych są powiązane silniej ze sobą niż z własnym otoczeniem przez co ich otoczenie ulega szybkiej peryferyzacji⁵. Siła przyciągania metropolii jest również konsekwencją silnej koncentracji sieci kanałów informacyjnych służących przesyłaniu po kuli ziemskiej nieograniczonej liczby komunikatów. Największa liczba nadawców i odbiorców przesyłanych treści znajduje się właśnie na terenie metropolii⁶. Bohdan Jałowiecki podkreślał, że jako skupiska globalnego usieciowienia metropolie stanowią atrakcyjne środowisko pracy dla ceniących jej elastyczność jednostek⁷. W roku 2020 stało się jasne, że elastyczne środowisko pracy, praca zdalna, praca hybrydowa stały się sprawnymi narzędziami pozwalającymi minimalizować koszty związane z lockdownem.

Pandemia COVID-19 a zmiany w miastach

Wysoka gęstość zaludnienia i intensywność życia miejskiego sprawiają, że miasta z oczywistych powodów są obszarem zagrożeń pandemicznych, a sytuacja związana z COVID-19 dobitnie zweryfikowała ten fakt.

¹ M. S. Szczepański, B. Kozielska, Miasto jako przedmiot badań socjologii [w:] B. Jałowiecki (red.), Miasto jako przedmiot badań naukowych w początkach XXI wieku, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008, s. 135-136.

² B. Jałowiecki, M. S. Szczepański, Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006, s.215.

³ M. Castells, P. Himanen, Społeczeństwo informacyjne i państwo dobrobytu. Model fiński, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2009, s. 69.

⁴ S. Sassen, Electronic Markets and Activist Networks: The Weight of Social Logics in Digital Formations, Forthcoming in “Digital Formations: New Architectures for Global Order”, Edited by Latham and Sassen, Princeton University Press, 2004, s. 17- 22, <http://www.saskiasassen.com/pdfs/publications/electronic-markets-and-activist-networks.pdf>

⁵ B. Jałowiecki, Globalny świat metropolii, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007, s. 103.

⁶ Ibidem, s. 12.

⁷ M. Castells, Społeczeństwo sieci, PWN, Warszawa 2008, s. 388.

Gdy sięgniemy wstecz do lutego i marca 2020 roku, by zanalizować przyczyny dynamicznego rozprzestrzeniania się pandemii, zauważymy występowanie ciągu połączonych ze sobą zdarzeń: presji na władze Lombardii, by nie odwoływała wielkiego meczu piłkarskiego (nacisk silnej wspólnoty kibiców i piłkarzy); presji biznesu, by nie zamykać sklepów i nie ograniczać handlu; wiary w to, że wirus wędruje z Chin i wystarczy poddać testom osoby przybyłe z Państwa Środka. Okazała się, że nawet tam, gdzie wdrożono działania ochronne i zapobiegawcze, nie uniknięto negatywnych skutków pandemii⁸.

COVID-19 radykalnie zmienił życie przede wszystkim mieszkańców miast. Miasta po prostu zamaryły a widok opustoszałych przestrzeni, które dotąd były tłumnie oblegane i tętniły życiem stał się obrazem, którego nawet „dzisiaj” nie sposób wymazać z pamięci.

Dotychczasowa logika funkcjonowania miast zapoczątkowana w połowie XIX wieku dowartościowywała budowę centrów miejskich ze wszystkimi ich funkcjami ważnymi dla pracy (wcześniej fabryki, później biurowce), zakupów (galerie handlowe), rozrywki i kultury (teatry, filharmonie, opery, muzea), czasu wolnego (kawiarnie, restauracje, fitness kluby), komunikacji (dworce kolejowe). Natomiast tereny podmiejskie były pomyślane jako przestrzenie do życia poza czasem pracy, jako miejsce snu. Lockdown spowodowany pandemią COVID-19 zasadniczo ograniczył funkcje centrów, wzmacniając przestrzenie podmiejskie. Sięgając do przykładu Londynu, w sierpniu 2020 roku, 57% wszystkich osób zatrudnionych pracowało zdalnie a liczba pasażerów londyńskiego metra spadła do poziomu 37% stanu sprzed pandemią. Ruch pieszy w Londynie zmniejszył się o 43% w stosunku do poprzedniego roku. Kawiarnie sieciowe straciły klientów lunchowych (zlikwidowano 2,8 tys. miejsc pracy) ale rozwinęły się firmy przygotowujące posiłki i dostarczające je na internetowe zamówienie. Wzrosły ceny podmiejskich nieruchomości a życie w nich stało się bardziej satysfakcjonujące niż wcześniej. Suburbia rozwinęły sieci usług i handlu wychodząc naprzeciw nowym potrzebom mieszkańców. Sytuacja ta rodzi szereg pytań o to, co stanie się z biurowcami – dotąd kluczowymi dla centrów miast? Czy wyjściem będą inne funkcje komercyjne lub kooperacja z władzami publicznymi w celu przeznaczania części przestrzeni na cele publiczne? Co z powierzchniami biurowymi, jeśli hybrydowy model pracy (wraz zapotrzebowaniem na usługi w chmurze⁹) stanie się elementem pracy na stałe? Czy już można podważać sens inwestycji biurowych? Próbuując odpowiedzieć na te pytania należy przypuszczać, że praca zdalna stanie składnikiem nowego, hybrydowego modelu pracy, co będzie wpływało na życie miast i zmianę ich funkcji. Należy przy tym dodać, że o ile rozwinięte gospodarki w dużym stopniu przestawiły się na różne formy pracy zdalnej, o tyle biedniejsze staną przed problemem wzrostu społecznych nierówności. Stąd, z myślą o hybrydowych rozwiązaniach na przyszłość, pojawiają się kwestie wymagające rozstrzygnięcia:

- Prawne zdefiniowanie miejsca pracy zdalnej, łącznie z precyzyjnym określeniem, kto płaci za użytkowanie sieci i w jakich porach dnia pracownik powinien być dyspozycyjny;
- Jasne zdefiniowanie czasu pracy (przy pracy zdalnej występuje zjawisko „nielinearnego dnia”);
- Jak w kontekście pracy zdalnej mają wyglądać socjalne zabezpieczenia pracowników (urlop, zasiłek chorobowy);
- Które zawody nadają się w pełni do wykonywania zadań zdalnych, które tylko częściowo, a które w ogóle się nie nadają;
- Jak tworzyć tygodniowy budżet czasu: jakie zadania mogą być wykonywane zdalnie i kiedy, a jakie wymagają fizycznej obecności pracowników;
- Jak zagwarantować odpowiednią jakość sieci, by praca zdalna przebiegała sprawnie¹⁰.

Cyfrowe przyspieszenie

Omawiane powyżej zjawiska i procesy możliwe są dzięki cyfrowemu przyspieszeniu. Lockdown spowodowany pandemią COVID-19 zwiększył zapotrzebowanie na sprzęt komputerowy ze względu na większe zapotrzebowanie na sprzęt do pracy i edukacji zdalnej. W 2021 roku nastąpił wzrost cen sprzętu z powodu jego

⁸ M. Boni, *Miasta. Czas po pandemii...*, Instytut Obywatelski, Warszawa 2020, s. 12.

⁹ Firma badawcza Synergy Research Group, która obserwuje rozwój rynku usług chmurowych, zanotowała znaczny wzrost wydatków przedsiębiorstw na rozwiązania cloud w trzecim kwartale 2020 roku. Wydatki przedsiębiorstw na modele infrastruktury chmurowej (IaaS, PaaS i prywatną chmurę) sięgnęły w drugiej połowie roku 65 mld dolarów (o 28% więcej niż w trzecim kwartale 2019 roku). Microsoft ze swoją chmurą Azure zanotował kilkuprocentowy wzrost i pod koniec 2020 roku objął ponad 20% światowego udziału w chmurze publicznej. Pod koniec października 2020 roku Microsoft ogłosił, że dzienna liczba aktywnych użytkowników aplikacji do komunikacji i współpracy online (Teams) sięgnęła 115 milionów, czyli o ponad 50% więcej niż w kwietniu 2020, gdy Teams zanotował siedemdziesięciopięćmilionowy pik napędzony pandemią (w marcu 2020 Microsoft mówił o 44 milionach użytkowników). Zob.: Elastyczne środowisko pracy jako trend, czyli pandemia a praca zdalna i hybrydowa, <https://www.anegis.com/artykuly/elastyczne-srodowisko-pracy-jako-trend-czyli-pandemia-a-praca-zdalna-i-hybrydowa> (dostęp: 12 listopada 2021).

¹⁰ M. Boni, *Miasta. Czas po pandemii...*, Instytut Obywatelski, Warszawa 2020, s. 15-21.

niedoborów. Dane Intel'a wskazują, że rynek wchodzi obecnie (w 2021 roku) w apogeum niedoborów a odzyskanie równowagi potrwa ponad rok. Koszt sprzętu komputerowego napędzany jest przez ceny dwóch podzespołów: kart graficznych i procesorów CPU. Dane wskazują, że od początku 2020 roku, produkty te podrożały kolejno o 215% i 175%¹¹.

Wykorzystywanie danych na domowych komputerach i iPadach, w pierwszych dwóch miesiącach lockdownu w Unii Europejskiej i Stanach Zjednoczonych wzrosło o ponad 20%. Natomiast o 300% wzrosło w tym czasie zastosowanie aplikacji pozwalających na wideokonferencje: Skype'a, Webexa, Google-Rooma, Zooma (w grudniu 2019 roku z Zooma korzystało 10 mln osób, a w marcu 2020 roku już 300 mln osób). Ruch internetowy wzrósł o 60% a Komisja Europejska poprosiła Facebooka i Netflixa, by zmniejszyły dostępność usług HD, aby odciążyć ruch sieciowy. Sięgając do danych dotyczących użycia Internetu w Nowym Jorku i Londynie, wiemy, że punkty ciężkości używania Internetu w określonych porach dnia, przeniosły się z centrów i skupisk komercyjnych na obrzeża, do obszarów sąsiadujących z wielkimi miastami. Nastąpił dwukrotny wzrost używania Internetu do nauki i pracy zdalnej. Dwukrotnie wzrosła częstotliwość wykorzystywania gier komputerowych; półtora raza zakupów sieciowych. Część życia kulturalnego przeniosła się do sieci – za pośrednictwem usług streamingowych oglądano filmy, słuchano muzyki, korzystano z teatrów, muzeów. Spadał natomiast częstotliwość korzystania z portali randkowych (ze względu na wymóg społecznego dystansu) oraz hazardu i pornografii online (ze względu na bliską obecność innych domowników). Nastąpiła zatem erupcja życia cyfrowego co musiało wpłynąć na społeczne zachowania. Zmieniło się życie rodzin, sposoby użytkowania przestrzeni domowej i przestrzeni miejskiej. Wzrosły też kompetencje cyfrowe w różnych grupach wiekowych i społecznych. Zmiany te uświadomiły potencjalne korzyści płynące z rewolucji cyfrowej odsłaniając przy tym problem jakości i sprawności sieci. Wyzwaniem staje się konieczność prac na nową generacją Internetu 5G (błyskawiczny, trwający milisekundy przekaz dużych pakietów danych) co z punktu widzenia rozwoju miast (chcących być inteligentnymi) i ich funkcji jest sprawą kluczową¹².

Pandemia ekologicznym dobrodziejstwem dla miast

Pandemia w przyspieszonym tempie wymusiła wypracowanie nowych rozwiązań dla rozwoju bezpiecznej i ekologicznej mobilności w miastach. Otworzyła nowe możliwości redukcji zatłoczenia miejskiego poprzez zarządzanie potrzebami transportowymi (różne czasy pracy szkół czy firm). Wspomogła rozwiązania dotyczące zakupu online elektronicznych biletów komunikacyjnych i ich kontroli w sposób bezkontaktowy. Miasta zaczęły również wypracowywać modele dostarczania leków przy użyciu dronów i robotów osobom szczególnie zagrożonym zdrowotnie. Zjawisko przyspieszenia cyfrowego w pozytywny sposób koreluje ze wzrostem świadomości ekologicznej i gotowością do podjęcia konkretnych działań przyspieszających proces ratowania Ziemi. Doświadczenie pandemii ograniczyło funkcjonowanie transportu i przyspieszyło prace nad automatyzacją miejskiej mobilności (infrastruktura wymiany informacji, zarządzanie ruchem, samodzielne pojazdy...) oraz elektryfikacji używanych alternatywnych źródeł energii w miejskim środowisku. Doświadczenie pandemii wygenerowało również idee i projekty, których istotą stało się łączenie możliwości cyfrowego zarządzania terytoriami miast, dbałości o proekologiczne rozwiązania oraz poprawy jakości życia mieszkańców: rozwój arterii rowerowych; docenienie znaczenia zieleni w mieście; tworzenie przestrzeni dospolecznych; nadawanie ulicom nowych funkcji; realizacja gehlowskiej koncepcji miasta „w ludzkiej skali”¹³; dowartościowywanie idei „15-minutowego miasta”¹⁴.

Zakończenie

Pandemia COVID-19 zmusiła nas do refleksji nad przyszłością życia w miastach i do wyciągania wniosków z dotychczasowych doświadczeń.

Kwestią niezwykle aktualną są natomiast pytania o życie w warunkach niepewności i o to, jak przygotować się do przyszłości, której wymiary nie są znane. Michał Boni przygotował szereg konkluzji/rekomendacji w tym względzie:

1. W politykach miejskich uwaga będzie skupiona na budowaniu lokalności, przy słabnięciu lub zmianach cech i funkcji centrów miejskich. Centra muszą zyskać nowy charakter a lokalność i funkcje służące tej lokalności będą rozwijać się na terenach podmiejskich;

¹¹ Ł. Ambroziak i in., *Kryptowaluty i niedobory utrzymują wysokie ceny elektroniki*, „Tygodnik Gospodarczy Polskiego Instytutu Ekonomicznego” 2021, nr 36, s. 6.

¹² M. Boni, *Miasta. Czas po pandemii...*, Instytut Obywatelski, Warszawa 2020, s. 24-30.

¹³ Jan Gehl przekonuje burmistrzów na całym świecie, by zwrócili miasta ich mieszkańcom poprzez wyrzucenie z centrów samochodów, inwestycje w ścieżki rowerowe, jak również planowanie miasta w taki sposób, by realizowało ono najważniejszą funkcję – sprzyjało spotkaniom. Zob.: J. Gehl, *Miasta dla ludzi*, Wydawnictwo RAM, Kraków 2014; J. Gehl, *Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych*, Wydawnictwo RAM, Kraków 2009.

¹⁴ M. Boni, *Miasta. Czas po pandemii...*, Instytut Obywatelski, Warszawa 2020, s. 31-41.

2. Czynnikiem weryfikującym przydatność i społeczną akceptację nowego modelu przestrzennego będzie satysfakcja mieszkańców i ich potrzeba większej humanizacji miasta (jeśli hybrydowy model pracy sprawi, że zyskamy 40 minut dziennie to ten uwolniony czas możemy przeznaczyć np. na rekreację);
3. Dalszym zmianom będą podlegały funkcje ulic i rodzaje usług (rozwój małych biznesów, dostarczanie produktów, efektywniejsze sklepy offline i online) ale również organizacja przestrzeni domowej (zrównoważonej co do funkcji, ról, wieku jej użytkowników);
4. Nastąpi dalsze przemodelowanie edukacji. Oznacza to nie tylko wzrost znaczenia cyfrowego komponentu edukacji, ale przede wszystkim zmianę koncepcji uczenia, zdobywania wiedzy i jej oceny;
5. Doświadczenie pandemii COVID-19 zwiększyło wrażliwość zdrowotną. Dzięki przyspieszeniu cyfrowemu, użyciu sztucznej inteligencji, algorytmom do personalizowania diagnoz i terapii czy do analizy danych o chorobach, chorych, przebiegach chorób, zmienia się jakość usług medycznych;
6. Niezbędne jest budowanie sieci 5G, aby wyjść naprzeciw zmianom w modelach pracy i korzystaniu z usług (zakupy, edukacja, potrzeby zdrowotne);
7. Lockdown spowodowany pandemią COVID-19 pozytywnie wpłynął na środowisko (ograniczenie emisji CO₂). Wzrosła świadomość mieszkańców i władz miast co do konieczności inwestowania w rozwiązania proekologiczne. Wzrosła też nasza wrażliwość na sprawy zdrowia co przekłada się na zmiany w nawykach: od sortowania śmieci, poprzez zmianę diety, zamianę samochodu na rower, po wywieranie presji, by uczynić miasta i ulice bardziej zielonymi;
8. Ze względu na przyspieszenie cyfrowe, przyspieszenie środowiskowe i przyspieszenie rekompozycji funkcji miejskich nastąpi rozwój miast inteligentnych;
9. Jedną z najistotniejszych kwestii jest poprawa warunków finansowania miast i ich polityk. Osłabienie intensywności życia gospodarczego podważa charakter rozwoju wielu metropolii i aglomeracji. Badania barometru europejskiego zrealizowane jesienią 2020 roku, pokazują, że 83% miast i regionów obawia się spadku dochodów, a 53% miast zakłada, że spadek ten będzie gwałtowny w 2021 roku. Wzrosła presja na uporządkowanie według ważności funkcji i celów polityk wielkomiejskich, co wymagać będzie lepszej współpracy władz z mieszkańcami;
10. Konieczność rozwijania partycypacyjnej demokracji jako ważnego składnika inteligentnego miasta. Coraz śmiało wyobrażamy sobie sytuację, w której obywatele podejmą ryzyko rozwiązywania różnych problemów, korzystając z cyfrowych narzędzi konsultacji i tworzenia paneli obywatelskich¹⁵.

Bibliografia

1. Ambroziak Ł. i in., Kryptowaluty i niedobory utrzymują wysokie ceny elektroniki „Tygodnik Gospodarczy Polskiego Instytutu Ekonomicznego” 2021.
2. Boni M., *Miasta. Czas po pandemii...*, Instytut Obywatelski, Warszawa 2020.
3. Castells M., Himanen P., *Spółczesność informacyjna i państwo dobrobytu. Model fiński*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2009.
4. Castells M., *Spółczesność sieci*, PWN, Warszawa 2008.
5. Elastyczne środowisko pracy jako trend, czyli pandemia a praca zdalna i hybrydowa, <https://www.anegis.com/artykuly/elastyczne-srodowisko-pracy-jako-trend-czyli-pandemia-a-praca-zdalna-i-hybrydowa> (dostęp: 12 listopada 2021).
6. Gehl J., *Miasta dla ludzi*, Wydawnictwo RAM, Kraków 2014.
7. Gehl J., *Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych*, Wydawnictwo RAM, Kraków 2009.
8. Jałowiecki B., *Globalny świat metropolii*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007.
9. Jałowiecki B., Szczepański M. S., *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.
10. Sassen S., *Electronic Markets and Activist Networks: The Weight of Social Logics in Digital Formations*, Forthcoming in “Digital Formations: New Architectures for Global Order”, Edited by Latham and Sassen, Princeton University Press, 2004, <http://www.saskiasassen.com/pdfs/publications/electronic-markets-and-activist-networks.pdf>
11. Szczepański M. S., Kozielska B., *Miasto jako przedmiot badań socjologii* [w:] Bohdan Jałowiecki (red.), *Miasto jako przedmiot badań naukowych w początkach XXI wieku*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008.

¹⁵ M. Boni, *Miasta. Czas po pandemii...*, Instytut Obywatelski, Warszawa 2020, s. 46-50.